

Pisidia’da “Gömü Geleneklerinin” Işığında Kültürler Arası İlişkiler

Bilge HÜR MÜZLÜ*

ÖZET

“Pisidia” ilk olarak Ksenophon’un Anabasis’inde karşına çıkar (1.1.11). Bölge Pers’lerin Anadolu’yu ele geçirdiği M.Ö. 547/546 tarihine dek önce Frig, daha sonra ise Lydia yönetimindedir. Bu tarihten itibaren Büyük İskender’in Anadolu’yu fethine dek, tüm Anadolu toprakları gibi, Pers yönetimindedir. Diadokhlar Döneminde çeşitli çatışmalar ve el değiştirmelere maruz kalmış, Augustus zamanında, M.Ö. 25 dolaylarında, Roma’nın Galatia eyaletine dahil edilmiştir. Roma uygarlığının bölgeyi etkisi altına alması başlangıçta çok yavaş olduysa da kentleşme M.S. 2. yüzyılda hız kazanmış ve bölge Roma yapılarıyla donanmıştır. Bu tarihsel çerçeve, Pisidia’nın uzun dönemler boyunca, çeşitli kültürlerle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Bu durum Büyük İskender’in ordusuyla birlikte ve özellikle de Diadokhların yönetiminde güçlenerek artmış, Roma Döneminde de devam etmiştir. Arkeolojik buluntular, Pisidia’lı unsurların Hellen ve Roma’lı öğelerle karışarak kullanıldığını göstermektedir. Dikdörtgen osthotekler üzerindeki kapı betimlemeleri ve “kapı tipi” mezar stelleri Frig ve Lydia etkisinin uzun dönemler boyunca yaşamış olduğuna işaret etmektedir. Bu etki M.Ö. 6. yüzyılda tümülüslerin kullanımında da görülmektedir (Şekil 2, Resim 1 ve 2). Bu tümülüslerden birinde ele geçen mezar stelleri İonia, Pers ve Lydia etkileşimini yansıtmaktadır (Resim 3).

Anahtar kelimeler: Pisidia, mezar, stel, gömü geleneği, anthemion, tümülüs

Strabon, Pisidia Bölgesi’nin sınırlarını “Pisidialılar Pamphylia Ovası’nı çeviren dağlık arazide oturuyorlardı” şeklinde tanımlamaktadır (Strabon, 12.7.1-2). Bu dağlık bölgenin sınırları tarihte defalarca değişmiş olmakla birlikte, Burdur, Eğridir ve Beyşehir göllerini içine alan, güneyde Antalya ile sınırlanan coğrafi bölge olarak tanımlanabilir (Şekil 1).

Pisidia Bölgesi araştırmalarının tarihi 18. yüzyıla dek dayanmaktadır. Bu bölge 19. yüzyıl boyunca da birçok araştırmacı ve gezgin tarafından ziyaret edilmiş, Sagalassos ve Apollonia Mordiaion

* S.D.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, TR 32260 - Isparta.
bilgehurmuzlu@gmail.com

2 Pisidia’da “Gömmü Geleneklerinin” Işığında Kültürler Arası İlişkiler

gibi önemli yerleşmelerin lokalizasyonu yapılarak, bazı merkezlerde topografik planlar çıkartılmıştır¹. Pisidia’da son dönem araştırmaları sırasında, otuz yılı aşkın süredir özellikle yüzey araştırması çalışmaları yapılmakta ve elde edilen sonuçlar yayınlamaktadır². Pisidia Bölgesiyle ilişkili bugüne dek gerçekleştirilmiş araştırmaların sonuçları, “yerleşimler hakkındaki arkeolojik verilerin detaylı olarak sınıflandırılması”, “yüzey araştırması ve kazı raporları” ile “genel değerlendirmeler” şeklinde yayınlanmıştır. Bölgede bugüne dek “ölü gömmü geleneklerine” yönelik olarak yürütülen az sayıda çalışma vardır³. Bunlar arasında özellikle Sagalassos antik kentinde yürütülen kazı ve araştırmaların sonuçlarının düzenli bir şekilde yayınladığı monografiler dizisindeki çalışma önemli bir yer tutmaktadır⁴. Pisidia Bölgesinde çeşitli yüzey araştırmalarında ele geçen buluntular arasında karşılaşılan gömmü gelenekleri ile ilgili arkeolojik eserler ön raporlarda kısmen yayınlanmıştır⁵.

Günümüzde olduğu gibi, antik dönem toplumlarında da cenaze töreninin usullere uygun olarak gerçekleştirilmesi, ölüünün ruhunun huzura kavuşması ve ailenin onuru açısından önem taşır. Dönemler boyunca farklı bölge ve kültürlerin kendilerine özgü ölü gömmü gelenekleri olduğu açıktır. Diğer bir deyişle her toplumun ölüm karşısındaki tutumu ve bunu gösterme biçimi farklıdır. Tercih edilen mezar tipleri, uygulanan seramoniler ve gömmü gelenekleri toplumun inançları, bölgenin coğrafi özellikleri veya farklı kültürlerle etkileşimler nedeniyle çeşitlilik göstermekte, zaman içerisinde değişikliğe uğrayabilmektedir. Kuşkusuz gömmü gelenekleri yaşamın yansıması değildir. Ancak, sağladıkları önemli veriler sayesinde gömmü gelenekleri toplumun yapısı, inançları, bu inançların dönemler boyunca değişimi, gelenekleri ve sosyal organizasyonu hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır⁶. Özellikle yazılı metinlerin eksikliğinde arkeolojik veriler

¹ F.V.J.Arundel ilk gezisi sırasında Sagalassos’u Burdur İli’ne bağlı Ağlasun İlçesi’ne, 1833 yılında da Apollonia Mordiaion’u Isparta İli’ne bağlı Uluborlu İlçesi’ne konumlandırmış, aynı gezi sırasında Pisidia Antiokheia antik kentini de ziyaret etmiştir. Pisidia Bölgesi’ni gezmiş önemli gezginlerden bir diğeri ise W.M.Ramsey’dir. Ramsey, Anadolu’da çeşitli inceleme gezileri gerçekleştirmiş ve antik kaynaklarda Pisidia’da olduğu belirtilen bazı kentlerin lokalizasyonu ile ilgili çeşitli fikirler ileri sürmüştür. Pisidia Bölgesini gezen araştırmacı ve gezginlere ilişkin liste için bkz. Özden 2007, s. 2.

² Araştırma tarihçesi için bkz. Poblome 1999, s. 13-23; Vanhaverbeke-Waelkens 2003, s. 337 ff.

³ Yılmaz 2007.

⁴ Köse 2005.

⁵ Özsait 1992; Mitchell 1996; Mitchell 1997; Mitchell-Vandeput-Aydal 1998; Vandeput, v.d. 2001; Drew-Bear 2005; Vandeput, v.d. 2005.

⁶ Ölü gömmü geleneklerinin sağladığı verilerin değerlendirilmesine ilişkin çalışmalar için bkz. H.Härke, “The Nature of Burial Data”, eds. C.K.Jensen, K.H.Nielsen, Burial and Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data, 1997, s. 19-27; C.K.Jensen-K.H.Nielsen, “Burial Data and Correspondence Analysis”, eds.

(gö m ü tipleri, uygulan an seramoniler, mezar hediyeleri, mezar tipi v.b. ö lü gö m me gelenekleriyle ilişkili her unsur) ö nem taş ır. Pisidia Bölgesinde de farklı kö l t ü r l e r e ait ö lü gö m me geleneklerinin uygulandı ğ ına iş aret eden arkeolojik buluntuların varlı ğ ı dikkati çekmektedir. Bu ç alı ş m anın amacı, Pisidia'ya ç e ş itli d ö n e m l e r d e ve farklı nedenlerle girmiş olan yabancı kö l t ü r l e r i n , b ö l g e y e taş ım ı ş oldukları ö lü gö m me geleneklerine ilişkin ipuçlarını irdelemektir.

Pisidia Bölgesi'nin maruz kaldığı kö l t ü r akımlarının anlaşılabilmesi için öncelikle bölgenin tarihçesi, M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren Hristiyanlı ğ ın başladığı d ö n e m e dek ö z e t l e n m i ş t i r . Pisidia Bölgesinde birlikte yaşamış olan farklı kö l t ü r l e r h a k k ı n d a k i ipuçları arkeolojik buluntular ve antik kaynaklar dikkate alınarak derlenmiştir. Son olarak, arkeolojik buluntuların sağladığı veriler ışığında, Pisidia'da ç e ş itli kö l t ü r l e r e ait ö lü gö m me gelenekleri ele alınmıştır.

Tarihsel Ç erç e v e

Pisidia Bölgesinde yürütö len ç alı ş m a l a r , B ö l g e ' n i n Anadolu'nun en eski yerleşim alanlarından biri oldu ğ u n u ortaya koymuştur⁷. Bununla birlikte, Pisidia Bölgesi'nin, Pers Dönemine dek olan tarihi henüz birçok açıdan sorularla doludur. B ö l g e ' n i n öncelikle Frig yönetiminde oldu ğ u , daha sonraları ise Lydia yönetimine geçti ğ i bilinmektedir⁸. Herodotos'un aktarımına göre, Kroisos Halys'in (Kızılırmak) batısındaki tüm toprakları egemenliğine katmıştır (Herodotos, 1.28). Bu durumda Pisida Pers'lerin Anadolu'yu ele geçirdi ğ i M.Ö. 547/546 tarihine dek Lydia yönetiminde kalmış olmalıdır. B ö l g e bu tarihten itibaren, tüm Anadolu toprakları gibi, Büyük İskender'in Anadolu'yu fethine dek Pers yönetimindedir⁹. Herodotos, Pisidia'nın batı parçası olan Milyas'ı birinci satraplık

C.K.Jensen, K.H.Nielsen, Burial and Society. The Chronological and Social Analysis of Archaeological Burial Data, 1997, s. 29-61; F.McHugh, Theoretical and Quantitative Approaches to the Study of Mortuary Practice, Oxford, 1999, s. 1-18.

⁷ Arkeolojik kazılar Pisidia Bölgesi'nin Üst Paleolitik Ça ğ 'dan itibaren kesintisiz olarak yerleşim görmüş oldu ğ u n u göstermektedir. Pisidia Bölgesi'nin M.Ö. 2. bin yılda, di ğ e r bir deyiş le, Anadolu'nun Hitit Dönemi'nde adının "Pedassa" oldu ğ u na ilişkin ö n e m l i ipuçları vardır. Bu konudaki bulguların de ğ e r l e n d i r i l m e s i n e ilişkin olarak bkz. M.Do ğ an Alparslan-M.Alparslan, "Tarhuntaş ş a'nın Lokalizasyonunda Yeni Adımlar", Türk Eskiç a ğ Bilimleri Enstitüsü Haberler Bülteni Mayıs 7, 1999, s. 14; B.Dinçol-J.Yakar-A.Taffet, "The Borders of the Appanage Kingdom of Tarhuntaş ş a- A Geographical and Archaeological Assessment", Anatolica 14, 2000, s. 1-29.

⁸ M.Ö. 9. yüzyılın sonundan itibaren Frig sınırları içerisinde yer alan Pisidia Bölgesinde, Frig etkisinin Hristiyanlı ğ ın başlangıcına dek sürmüş oldu ğ u n u gösteren epigrafik buluntular için, bkz. Hall 1986, s. 59, n. 9. Pers iş galine dek Pisidia Bölgesi'nin tarihi için bkz. Özsaıt 1980, s. 63-105; Brandt 1992, s. 12-14; Özden 2007, s. 4-9.

⁹ Pisidia Bölgesi'nin Pers yönetiminde kaldığı d ö n e m e ilişkin olarak bkz. Brandt 1992, s. 26-38.

4 Pisidia'da "Gömi Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler

içerisinde "Hytenneis" bölgesini ise ikinci satraplığın sınırları içerisinde saymaktadır (Herodotos, 3.90)¹⁰. Ancak, Bölge'nin "Pisidia" olarak anılması ilk olarak Ksenophon'un Anabasis'inde karşımıza çıkar (Ksenophon, 1.1.11). Bu pasajda, Batı Anadolu satrapı Genç Kyros'un büyük kardeşi Pers kralı Artakserkses II'ye (M.Ö. 405-359) karşı yapacağı seferin hazırlıkları anlatılmaktadır. Ksenophon, Kyros'un bu seferin gerçek amacını gizlemek için, "Frigya'ya yağma akınları düzenleyen Pisidialıları cezalandırma seferi düzenleyeceğini" ileri sürdüğünü bildirmiştir. Bu ifade sadece Pisida adını ilk olarak vermekle kalmayıp, Perslerin bölgeyi tam olarak kontrolleri altına alamadıklarını da ortaya koymaktadır. Bu durumun Hellenistik Dönem boyunca da devam ettiği ve ancak Roma Döneminde değiştiği anlaşılmaktadır¹¹.

Büyük İskender'in Anadolu'yu fethi sırasında, M.Ö. 330 dolaylarında Likya üzerinden Pamphilya ve Pisidia'dan geçerek Frig'ya ya girdiği bilinmektedir. Ancak, Arrianos'un aktarımından Büyük İskender'in tüm Pisida kentlerine uğramadığı ve Bölge'nin iç kısımlarına geçmemiş olduğu anlaşılmaktadır¹². Pisidia'da yerli halk kısmen Büyük İskender'e direnmiş, kısmen de savaşız teslim olmuştur. Arrianos, Büyük İskender'in Sagallastos'u savaşıla zapt ettiğinden; bazı kentleri zor kullanarak, bazılarının ise uzlaşma yoluyla teslim olduklarından söz etmektedir (Arrianos, 1.28).

Büyük İskender'in ölümünden sonra, Diadokhlar Döneminde ise bölge çeşitli çatışmalar ve el değiştirmelere maruz kalmıştır¹³. Bu dönemde Pisidia şehirleri arasında da savaş ve çatışmalar söz konusudur¹⁴. M.Ö. 307'de Antigonos Monophthalmos'un yönetimine giren Pisidia, M.Ö. 301 yılında İpsos savaşında galip gelen Seleukoslar'a bağlanmıştır. III. Antiokhos'u yenen Roma tarafından Apameia barışı (M.Ö. 188) ile Bergama kralı Eumenes II'nin yönetimine girmiştir. Pisidia M.Ö.102-49 yılları arasında ismen de olsa Kilikya Eyaleti içinde iken sonrasında Asia Eyaletine bağlanmıştır¹⁵. M.Ö. 39'da Amyntas, Antonius tarafından Pisidia ve çevresindeki bölgede otoriteyi sağlamak üzere, bölgeye kral olarak atanmıştır¹⁶. Augustus zamanında M.Ö. 25 yılında Roma'nın Galatia Eyaletine dahil edilmiş ve bu dönemde

¹⁰ Herodotos'da (3.90) geçen Hytenneis tanımlamasının irdelenmesi ve Pisidialılar ile eşleştirilmeleri gerektiğine ilişkin olarak bkz. A.J.Toynbee, "On Herodotus III.90, and VII. 75, 76", The Classical Review 24 1910, s. 236-238.

¹¹ Schuler 1996, s. 143.

¹² Özsaıt 1985, s. 6

¹³ Mitchell 1992, s. 21-27; Brandt 1992, s. 33-34.

¹⁴ Özsaıt 1985, s. 47.

¹⁵ A.g.e., s. 81.

¹⁶ A.g.e., s. 81-83. Amyntas'a ilişkili yeni bulgular ve geniş açıklama için ayrıca bkz., Mitchell 1995, s. 95-105.

Bölge'nin önemli şehirleri olan Antiokhia, Kremna, Olbasa ve Komama kolonileştirilmiştir¹⁷. Vespasianus Döneminde M.S. 74 yılında Lykia ve Pamphylia ile birlikte Bölge yeniden örgütlenmiştir. Roma uygarlığının bölgeyi etkisi altına alması başlangıçta çok yavaş olduysa da kentleşme M.S. 2. yüzyılda hız kazanmış ve Bölge Roma yapılarıyla donanmıştır. M.S. 297 yılında Diocletianus'un düzenlemesiyle Pisidia, Lykia ile birlikte Diocesis Asiana adlı yönetsel bölüme katılmıştır.

Pisidia Bölgesinde Karşılaşılan Farklı Kültürler Hakkında İpuçları

Yukarıda kısaca değinilen tarihsel çerçeve, Pisidia Bölgesi'nin uzun dönemler boyunca, çeşitli kültürlerle karşı karşıya kalmış olduğunu açıkça göstermektedir.

Antik kaynaklardaki aktarımlardan yola çıkarak, bazı modern çalışmalarda Pisidia halkından savaşçı ve "Barbarlar" olarak söz edilmektedir¹⁸. Bununla birlikte, Hellenistik Dönem öncesinde kurulmuş olan kentler ve Büyük İskender'in bölgeye ayak basmasıyla birlikte antik kaynaklardan elde edilen veriler, bazı merkezlerin kent organizasyonuna erken dönemlerden itibaren ve oldukça üst düzeyde ulaşmış olduğunu göstermektedir¹⁹. Pisidia'da çok sayıdaki büyük ve küçük boyutlu yerleşmeler arasında, Hellenistik Dönem öncesinden itibaren kurulmuş ve güçlenmiş olan kentler vardır. Hellenistik Dönemden önce kurulmuş olan Pisidia kentlerinden Termessos, Selge ve Sagalassos kentlerinin adları Flavius Arrianos tarafından anılmaktadır (Arrianos, 1.27.1, 1.28.1 ve 1.28.2)²⁰. Bu kentler Büyük İskender'in gelişinden önce de iyi organize olmuş ve gelişmiş yerleşmelerdir²¹. Bunun dışında, Pisidia'da birçok kentin Hellenistik ve daha sonra Roma İmparatorluğu Dönemlerinde kurulmuş oldukları bilinmektedir²².

¹⁷ Strabon 6, 569, 5. Pisida Bölgesi'nin M.Ö. 1. yüzyıldan M.S. 284'e dek tarihsel ve politik çerçevesi için bkz. Brandt 1992, s. 94-100.

¹⁸ Pisidialıların "Barbar" olarak anıldığı çalışmalara ve antik metinlere ilişkin olarak bkz. Mitchell 1992, s. 3, n. 9. Bununla birlikte, S.Mitchell, özgürlüğüne düşkün olan Pisidialıların amacının kendi yönetimlerine sahip çıkmak olduklarını belirtir, bkz. a.g.e., s.3-4. Pisidialıların bu özellikleri ve bölgeye egemen olmak isteyen güçlere karşı, buldukları coğrafyanın avantajlarını kullanmış olmaları doğaldır.

¹⁹ Pisidia Bölgesi çok nüfuslu kentlerden oluşan gruplardan ibarettir. Kentlerin her biri merkezi bir yerleşmede ve genellikle sur duvarıyla çevrilidir. Politik organizasyona kanıt ise "yaşlılar ve halk" toplantılarıyla bazı kararların alınmasıdır, A.g.e. s.6. Pisidia Bölgesi'nin Hellenleşmesi, Hellen kültürünün etkisi ve öncesindeki duruma ilişkin geniş bilgi için ayrıca bkz. Brandt 1992, s. 39-93; Horsley 2000, s. 51-54.

²⁰ Özsaıt 1985, s. 105-112; Waelkens 1992, s. 45.

²¹ Mitchell 1995, s. 71.

²² Hellenistik Dönem Pisida kentleri için bkz. Özsaıt 1985, s. 112-130; Mitchell 1992, s. 7-21. Roma Döneminde kurulmuş olan Pisidia kentleri için bkz. Özsaıt 1985, s. 131-147; Mitchell 1995, s. 76-79.

6 Pisidia'da "Gömi Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler

Pisidia'ya kitlesel olarak dışarıdan kültür akışının Büyük İskender'in ordusuyla birlikte ve özellikle de ölümünden sonra Diadokhların yönetiminde gerçekleştiği kesindir²³. Bu akın Roma Dönemi boyunca da devam etmiştir. Roma'nın etkisi, diğer Eyaletlerde de olduğu gibi, yeni kentler ve askeri garnizonların kurulmasıyla yol ağlarının oluşturulmasında kendisini güçlü bir şekilde hissettirir.

Bölgede Hellenistik Dönem'den itibaren genel olarak kullanılan Yunanca baskın dil olarak kalmış olmakla birlikte Roma Döneminin içlerine dek yerel diyalektler de kullanılmaya devam etmiştir²⁴. Ancak, Yunanca'nın oldukça baskın bir dil olduğu bazı Roma Dönemine ait steller üzerinde Pisidce yazıtların Yunanca karakterle yazılmış olmasından anlaşılmaktadır²⁵. Bunun dışında, Roma Dönemi'nin içlerine dek, Anadolu kökenli tanrıların da tapınım görmeye devam ettiği görülmektedir²⁶.

Antik kaynaklarda adları sayılan çok sayıda yerel boyların yanı sıra²⁷, bölgeye Lydia, Frigya, Pers, Hellen ve son olarak Romalıların etkin oldukları dönemlerde dışarıdan insan gruplarının taşındığı veya geldiği anlaşılmaktadır. Yukarıda değinilen örneklerden de anlaşıldığı gibi Pisidia'ya özgü unsular Roma Dönemi'nin içlerine dek yaşamıştır. Bununla birlikte, özellikle Hellenistik Dönemden itibaren kentlerin yeni kültür öğelerinden de etkilenmiş oldukları anlaşılmaktadır²⁸.

Pisidia'da, özellikle M.Ö. 6. yüzyılın ortasından itibaren, farklı grup ve kültürler varlıklarını çeşitli biçimlerde yansıtmışlardır. Bu

²³ Pisidia Bölgesinde Hellenistik Dönemden itibaren kültür etkileşimine ilişkili olarak ayrıca bkz. Mitchell 1995, s. 85; Horsley 2001, s. 50-51.

²⁴ Mitchell 1992, s. 25; Mitchell 1995, s. 173. Pisidia Bölgesinde kullanılmış olan dillere ilişkin olarak ayrıca bkz. R.Shafer, "Pisidian", *The American Journal of Philology* 71, 1950, s. 242-250.

²⁵ Sofular civarında ele geçen bu tip steller için bkz. Brixhe-Gibson 1982, s. 144-145.

²⁶ Delemen 1999, s. 88-90, 204; Karayaka 2007, s. 7-70. Pisidia dini ve Tanrılarına ilişkin olarak ayrıca bkz. M.Waelkens, "Sagalassos, Religious Life in a Pisidian Town during the Hellenistic and Roman Imperial Period", C. Bonnet(ed.), *Les syncrétismes religieux dans le monde méditerranéen antique. Colloque international en l'occasion du cinquantième anniversaire de sa mort. Rome 25-27 septembre 1997*, 1997, s. 191 ff.

²⁷ Antik metinler "Pisidia" olarak bilinen bölgede birçok farklı halk topluluğu adından söz eder. Özellikle Strabon'un "... Pisidialıların geri kalanlarının hepsi, Kilikialılar gibi, Tiranlar tarafından yönetilen ayrı kabilelere bölünmüşlerdir" ifadesinden Pisidialıların farklı boylara mensup oldukları anlaşılmaktadır (Strabon, VII, 3, 570). Strabon Kabalialıların Solymlerle aynı olduklarını aktarır (Strabon XIII, 16, 631). Solymoslar Homeros'ta bir halk topluluğu olarak geçmektedir (İlyada VI, 184, 203-204). Yine Strabon'a göre, Termessos'un dar geçitlerinden başlayarak Torosların içinden İside'ya geçit veren boğazdan, Sagalassos ve Apameialıların topraklarına kadar uzanan bölge "Milyas" olarak adlandırılır (Strabon, XIII, 17). Pisidia'da yerel halklar ve bölge isimlerine ilişkin geniş açıklamalar için bkz. Özsait 1980, s. 113-118; Schuler 1996, s. 142-144.

²⁸ Mitchell 1992, s. 25-26.

durumun ölü gömme geleneklerine ne kadar yansıdığı sorusu, aşağıda mezar tipleri ve mezar stellerinde kendisini hissettiren unsurlar ele alınarak irdelenmeye çalışılacaktır.

Mezar Tipleri

Pisida Bölgesi'nde Hellenistik Dönem öncesine ait çok az veri ve arkeolojik buluntu bulunmaktadır²⁹. Bölge'de M.Ö. 2. binin ardından, bugüne dek elde edilen verilerle, karşımıza çıkan en erken tarihli mezarlar M.Ö. 6. yüzyıla ait tümülüslerdir. Bu gruba ait ilk örnek, M.Özsait tarafından Isparta'nın Yassıören İlçesinde yürütülen yüzey araştırmalarında tespit edilen, İlçenin 2 Km. doğusundaki Delipınar Tümülüsleridir (Şekil 2, Resim 1)³⁰. Yan yana yer alan iki tümülüs kısmen ana kayaya oyulmuştur. M.Özsait'in tanımına göre, 1 no.lu tümülüste bir dromosla ulaşılan, kesme taşlarla kaplı bir mezar odası söz konusudur. Sözü edilen tümülüsün yapısı, Delipınar tümülüslerinin Lydia tipinde olduklarını düşündürmektedir³¹. Isparta Arkeoloji Müzesinde korunmakta olan üç stelin ele geçtiği bu tümülüsler, mezar stellerinin sitilinden hareketle M.Ö. 6. yüzyılın son otuz yılına tarihlenmelidir³².

Pisidia Bölgesinde sözü edilmesi gereken ikinci tümülüs grubu, Isparta Arkeoloji Müzesi tarafından tespit edilen, birbirine oldukça yakın konumlanmış olan Çeştepe tümülüsleridir. Bu tümülüsler Eğirdir Gölünün batısında, Gençali köyünün 500 m. kuzeyindedir (Şekil 2, Resim 2)³³.

Pisidia Bölgesi'nde tespit edilmiş olan Delipınar ve Çeştepe Tümülüslerinin planları ve yapıları ancak arazide yürütülecek detaylı çalışmalarla tespit edilebilecektir. Ancak, yukarıda sunulan veriler, Pisida

²⁹ S.Mitchell, Termessos'daki Alketas mezar anıtı dışında, Pisidia'da kesin olarak M.Ö. 300'den daha erkene tahvilenebilecek bir esere rastlanmadığını belirtir, bkz. a.g.e. s. 23. Alketas mezar anıtına ilişkin olarak bkz. A. Pekridou-Gorecki, Das Alketas-Grab in Termessos, Istanbul Mitteilungen. Beiheft 32, Tübingen 1986.

³⁰ Özsait 1990, s. 381-389; Özsait 2007.

³¹ Lydia tipi tümülüslerin özellikleri için bkz. Kurtz-Boardman 1971, s. 278-279.

³² Hürmüzlü 2007.

³³ Isparta Arkeoloji Müzesi'nin yerel halkla yaptığı görüşmelerle elde ettiği bilgilere göre, kaçak kazıyla açılmış olan Çeştepe I no.lu tümülüste mezar odası kare biçimindedir ve ahşap kalıntılar vardır. Isparta Arkeoloji Müzesi Müdürü İlhan Güceren'e bu bilgileri benimle paylaştığı için teşekkür ederim. Isparta Arkeoloji Müzesi'nin elde ettiği bu bilgiler doğru ise, Çeştepe Tümülüslerinden en azından birinin Frig geleneğinde olması ihtimali akla gelmektedir. Bununla birlikte, sistemli bir kazı yapılmadan bu sonuca ulaşmak doğru olmayacaktır. Frig tümülüsleri, Lydia örneklerinden farklı olarak dromossuz ve ahşap odalardan ibarettir, bkz. Kurtz-Boardman 1971, s. 278; V.Sevin, "Frygler", Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, cild 2, 1982, s. 261-263. Lydia tümülüs geleneği için ayrıca bkz. V.Sevin, "Lydia'lılar", Anadolu Uygarlıkları, Görsel Anadolu Tarihi Ansiklopedisi, 1982, s. 297-298.

8 *Pisidia'da "Gömi Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler*

Bölgesi'nde M.Ö.6. yüzyılda Frig ve Lydia tipi tümülüslerle rastlandığını göstermeleri bakımından önemlidir. Bölge'de Delipınar ve Çeştepe tümülüsleri dışında da tümülüslerin olduğu farklı bilim adamları tarafından yürütülmekte olan yüzey araştırmalarında tespit edilmiştir. Ancak, Pisidia'da tümülüs geleneğinin Hellenistik Dönem veya sonrasında devam edip etmediği, ya da erken tarihli tümülüslerin bu dönemlerde yeniden kullanılıp kullanılmadığı soruları kazı çalışmalarının artmasıyla yanıtlanabilecektir³⁴. Bununla birlikte, Sagalassos'da belirlenen kayaya oyulmuş oda mezarları ile tümülüs ve/veya oda mezarlar, bu geleneğin Roma Döneminde de devam ettiğine ilişkin önemli ipuçları sağlamaktadır³⁵.

Pisidia Bölgesinde bugüne dek elde edilen verilerle Delipınar ve Çeştepe tümülüslerinin ardından en erken tarihli mezarlar Hellenistik Döneme aittir. Sagalassos, Hellenistik ve Roma Dönemi mezar tiplerine ait örnekler sunması ve detaylı olarak irdelenmiş olması bakımından önemli bir merkezdir³⁶. Sagalassos mezar tiplerini detaylı olarak irdleyen V.Köse, mezar tipleri arasında karşımıza çıkan Hellenistik Döneme ait dörtgen formlu osthoteplerde Lydia etkisinin varlığına işaret eder³⁷. Benzer tarzda bir örnek Pednelissos'ta da belirlenmiştir³⁸. Bu osthotepler üzerinde yer alan "yalancı kapı" betimlemesi, "ölünün evine girişi" sembolize eder ve bir Frig etkisi olarak karşımıza çıkar³⁹. Osthotepler üzerinde "yalancı kapı" betimi Roma Dönemi örneklerinde de görülmektedir. Roma Dönemine ait osthotepler üzerinde Pisidia kalkanı, Hellen bezeme repertuarına ait girland motifi, Roma stilinde bir kadın ve erkek portresi ile Anadolu'ya özgü yalancı kapı kullanılmıştır⁴⁰. Bu osthotepler, Pisidia Bölgesinde kültürler arası etkileşime oldukça isabetli örnekler oluşturmaktadır.

³⁴ Pednelissos'da belirlenmiş tümülüslere ilişkin olarak bkz. Vandeput v.d. 2005, s. 240, Res. 3. M.Özsait, Delipınar Tümülüslerinin çevresinde ele geçen seramiklerden hareketle, Roma Döneminde muhtemelen ikinci kez kullanılmış olabileceklerini öne sürmektedir, bkz. Özsait 2007, s. 159.

³⁵ Köse 2005, s. 149-150.

³⁶ A.g.e.

³⁷ A.g.e., s. 163, Fig. 94.

³⁸ Vandeput v.d. 2005, s. 240, Res. 1.

³⁹ "Ölünün Evi" sembolüne ilişkin geniş açıklama için bkz. M. Waelkens, "Das Totenhaus in Kleinasien", AW 11, 4, 1980, 3-12.

⁴⁰ Burdur Arkeoloji Müzesinde korunan bir örnek için bkz. Horsley 2000, s. 51, n.14. Sagalassos örnekleri için bkz. Köse 2005, 163. Bu konudaki geniş tartışma için ayrıca bkz. V.Köse, „Eine aufusteische Osthothek aus Sagalassos in Pisidien“, *IstMitt* 48, 1998, 260-261; V.Köse, "Die Grandenkmäler von Sagalassos. Kontinuität und Diskontinuität zwischen Hellenismus und früher Kaiserzeit", C. Berns – H. von Hesberg – L. Vandeput – M. Waelkens (eds.), *Patris und Imperium. Kulturelle und politische Identität in den Städten der römischen Provinzen Kleinasien in der frühen Kaiserzeit*, Kolloquium Köln, November 1998, 2002, s. 117 – 133.

Son olarak, Pisidia Bölgesinde karşımıza çıkan kaya mezarlarından söz etmek gerekir. Bu kaya mezarlarının fasadlarındaki kabartmalar, Frig örneklerinde karşımıza çıkan unsurların etkisi altında olduklarını göstermektedir⁴¹.

Mezar Stelleri

Yukarıda sözü edilen Delipınar Tümülüslerinden birinde bulunmuş olan mezar stellerinden ikisi anthemion başlıklı mezar steli, diğeri ise alınlıklı mezar stelidir (Resim 3)⁴². Anthemion başlıklı stellerin benzerleri Samos ve Miletos dışında Sardeis’de ele geçmiştir. Her üçünün stil özellikleri, Lydia Bölgesindeki geleneği tanıyan İonia’lı bir sanatçı tarafından işlenmiş olduklarını ortaya koymaktadır⁴³. İonia’lı sanatçıların M.Ö. 6. yüzyılın içlerinden itibaren Lydia sanatında etkili olmaya başladığı kabul edilmektedir. Lydia’nın Pers egemenliğine girdiği bir döneme ait olan bu steller, muhtemelen Pers’li bir yöneticiye veya ailesine ait tümülüslerde kullanılmış olmalıdır. Persler, Anadolu’da buldukları uzun süreç boyunca Lydia, Frig ve Hellen ölü gömme adetlerinden etkilenmişlerdir⁴⁴. Bu süreçte kullanılmış olan mezar anıtları ve stellerinde İonia ve Attika ikonografisinin etkisi görülür. Persler’in Anadolu hakimiyeti döneminde bu etki ve sanat ürünleri, Pers’li yöneticilerin yaptırdığı eserlerde de kendini göstermeye devam etmiştir⁴⁵. Pers’lerin tümülüs geleneğinde uyguladıkları gömü biçimi, Pisidia Bölgesinde de bu etkilenmeye önemli bir örnek oluşturmaktadır.

Delipınar stellerinin kronoloji, stil ve benzer örneklerle karşılaştırılmaları daha önceki bir çalışmada detaylı olarak irdelendiğinden burada tekrar edilmeyecektir⁴⁶. Ancak, bu stellerin muhtemel kullanım biçimlerinin nasıl olduğu sorusu için öne sürülecek iki alternatif bu çalışmanın amacına uygun bir örnek oluşturduğundan burada yeniden ele alınacaktır. Sardeis’de açığa çıkan bir tümülüste in situ olarak ele geçen anthemion başlıklı steller, Isparta stellerinin

⁴¹ Özsait 1985, s. 105, n. 61, Lev. 24: 38 ve 26: 42; Yılmaz 2007, s. 177-181 ; G.Fiedler-M.Taşlıalan, “Un monument rupestre phrygien au bord du Lac de Hoyran”, AnatAnt X, 2002, s. 97-112.

⁴² Hürmüzlü 2007; Özsait 2007, s. 165, Fig. 4.

⁴³ Hürmüzlü 2007.

⁴⁴ Pers ölü gömme gelenekleri ve Anadolu ile Hellen kültürlerinden etkilenmelerine ilişkin olarak bkz. L’vov-Basirov 2001. Genel olarak Pers, Lydia ve Frig ilişkilerine dair bkz. Strobel 2001.

⁴⁵ İonia, Lydia ve Pers sanat ilişkisine dair tartışma ve görüşler için bkz. G.M.A.Hanfmann, “Lydian Relations with Ionia and Persia”, ed. E.Akurgal, The proceedings of the Xth International Congress of Classical Archaeology, Ankara-İzmir, 23-30/IX/1973, Ankara, 1978, s.23-35.

⁴⁶ Hürmüzlü 2007.

Delipınar tümülüslerinde nasıl kullanılmış olabilecekleri hakkında önemli ipuçları sağlamaktadır⁴⁷. Isparta stellerinin başlıklarıyla oldukça benzer anthemion başlıklarına sahip olan steller, tümülüsün girişinde ele geçmiştir. Tümülüsün dromosuna dört basamaklı bir merdivenle girilmekte ve mezar stelleri de basamakların ilkinin her iki yanında yer almaktadır. Arazide yapılan incelemede görülebildiği kadarıyla, Delipınar 1 no.lu tümülüsüne muhtemelen ana kayanın düzeltilmesiyle oluşturulmuş basamak ile giriliyor olmalıydı (Resim 4). Tümülüsün yapısı ve ana kayanın düzeltilmesiyle oluşturulmuş basamak, Isparta stellerinin de dromosa girişte ve basamakların her iki yanında dikilmiş olabilecekleri görüşünü akla getirmektedir. Bunun dışında, Delipınar tümülüslerinin çevresinde ele geçen anthemion başlıklı stellerin yan kenarlarının ve arka kısımlarının işlenmeden kabaca bırakılmış olması, İonia örneklerinde olduğu gibi mezarın başına dikilemediklerini açıkça göstermektedir⁴⁸. Stellerin görülmeyecek olan yüzlerinin mimariyle bütünleşmiş olması gerektiği, Isparta stellerinin Lydia örneğiyle benzer şekilde durdukları fikrini güçlendirmektedir.

Bununla birlikte, Isparta stellerinin in situ ele geçmemesi ve alanda sistemli bir araştırmanın yapılmamış olması bu sorunun yanıtını güçlendirmektedir. Stellerin yukarıda belirtilen şekillendirilme biçimleri, arazide yapılan gözlemler ve yakın bölgede açığa çıkan benzer örneklerin karşılaştırılması, Isparta stellerinin muhtemel kullanım biçimleri hakkında ancak öneri getirmemizi sağlamaktadır. Ancak, anthemion başlıklı stellerle birlikte ele geçen alınlıklı stel bu konstrüksiyonun geçerliliğini şüpheye düşürmektedir. Bu stel "yalancı kapı tipi steller" olarak anılan gruba aittir⁴⁹. Bu stelle birlikte düşünüldüğünde anthemion tipi stellerin Lydia tümülüs örneğinden farklı bir konstrüksiyonlarının yapılması gerekir. Batı Anadolu'da M.Ö. 6. yüzyıldan itibaren görülen bu tip stellerin kaideleri, geniş oyuklu ve stellerin bu oyuğa yerleşmesini sağlayacak formdadır. İkiztepe, Karaburun ve Daskyleion'da açığa çıkan kaideler birden fazla sayıda stelin yan yana yerleştirildiğini göstermektedir⁵⁰. C.H.Roosevelt, Batı Anadolu'da "kapı tipi" stellerin artışının Pers Dönemi aile mezarı geleneğinin artışına tekabül ettiğini

⁴⁷ H.C.Butler, *Sarveis Volume I. The Excavations Part 1: 1910-1914*, Leiden, 1922, s. 116-117, Fig. III.122.

⁴⁸ İonia örnekleri tek başına mezara dikilen ve her yönden görülen stellerdir. Samos'da ele geçen bir örnek için bkz. K.Tsakos, "Die archaischen Gräber der Westnekropole von Samos und die Datierung der samischen Anthemienstelen", *AA* 2001, s. 465, Fig. 8. Miletos steli için bkz. V.von Graeve, "Eine spätarchaische Anthemienstele aus Milet", *IstMitt* 39, 1989, s.146, Lev. 17.

⁴⁹ Özsait 2007, s. 165, Fig. 5.

⁵⁰ İkiztepe ve Karaburun kaidelerinin konstrüksiyonu için bkz. Roosevelt 2006, s. 73, 75, Fig. 12 ve 15. Daskyleion örneği için bkz. Polat 2005, s. 2-3.

belirtmektedir⁵¹. Mezar içerisindeki gömü sayısı ile eş oranlı kullanılmış olması muhtemel bu stellerin Daskyleion örnekleri, Pers Dönemi tümülüslerin önünde tören alanlarının olduğunu kanıtlamaktadır⁵².

Ancak, Isparta stellerinin bu şekilde konstruksyonlarının yapılabilmesi için ipucu oluşturabilecek kaide veya arazide ana kayaya oyulmuş herhangi bir oyuğa bugüne dek rastlanmamış olduğunu belirtmek gerekir. Isparta “kapı tipi” stelinin konstruksyonunun nasıl olması gerektiği sorusu yanıtız kalsa da, “yalancı kapı” tipindeki Delipınar steli, bu tipin Pisidia Bölgesin’de M.Ö.6. yüzyıldan itibaren kullanıldığını göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

Sonuç olarak, Delipınar stelleri Anadolu’nun Pers Döneminde birçok bölgede karşılaştığı şekilde, İonia’lı sanatçılar tarafından işlenmiş ve Lydia ile Pers ölü gömme geleneklerinin birleştirildiği bir mezarda kullanılmıştır.

“Kapı tipi” mezar stelleri geniş bir coğrafyada, Hellenistik ve Roma Dönemlerinde de kullanılmaya devam etmiştir⁵³. Pisidia Bölgesinde de geniş bir coğrafyada ele geçen Hellenistik ve Roma Dönemine ait “kapı tipi” mezar stelleri çok sayıda örnekle temsil edilmektedir (Resim 5)⁵⁴. Bu tip mezar stellerinin “Frigya’ya özgü” olduğu birçok kez vurgulanmıştır. Anadolu’da ele geçen “yalancı kapı” tipindeki mezar stellerini toplamış ve detaylı olarak irdelemiş olan M.Waelkens, Pisidia’da görülen örneklerin Frigya ile ilişkiler sonucunda bölgeye taşındığını belirtmektedir⁵⁵.

Son olarak, Isparta Arkeoloji Müzesinde korunmakta olan, Pisidia Bölgesinde ele geçmiş mezar stelleri arasında, çeşitli tiplerde örneklere rastlandığını belirtmek gerekir. Pisidia Bölgesinde yukarıda sözü edilen örneklerin dışında, Hellenistik Döneme tarihlenmeleri gereken “phallos tipi” steller söz konusudur. Pisidia Bölgesinde çeşitli bölgelerde ele geçen bu tip stellere Batı Anadolu’da da birçok merkezde rastlanmaktadır⁵⁶. Isparta Arkeoloji Müzesinde sergilenen örnekler Aksu’da ele geçmiştir. V.Köse bu tip stellere Sagalassos çevresinde de rastlandığını belirtmektedir⁵⁷.

⁵¹ Roosevelt 2006, s. 74.

⁵² Polat 2005, s. 15; Roosevelt 2006, s. 80, n. 76.

⁵³ Waelkens 1986, s. 13.

⁵⁴ Pisidia’da ele geçen örnekler için bkz. a.ge., s. 269-277. Isparta Arkeoloji Müzesinde korunan bir örnek için bkz. J.Dedeoğlu, et.all, Isparta Müzesi, Ankara, 2005, s.36.

⁵⁵ Waelkens 1986, s. 13-14.

⁵⁶ Batı Anadolu dışında phallos tipi steller Yunanistan’da ve Makedonia’da da ele geçmiştir. Genellikle Hellenistik Döneme tarihlenen bu stellerin Arkaik Döneme ait örneklerine Smyrna’da rastlanmaktadır, bkz. Kurtz-Boardman 1971, s. 244.

⁵⁷ Köse 2005, s. 157.

12 Pisidia'da "Gömi Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler

Isparta Arkeoloji Müzesinde korunmakta olan diğer bir grup mezar steli "cenaze büstleri" olarak bilinen mezar steli tipine aittir (Resim 6)⁵⁸. Seleukeia Sidera antik kentinde ele geçen Isparta Müzesi örnekleri, kadın ve erkek büstü biçimindedir. Erken Roma İmparatorluk Döneminde yaygınlaşan bu tip steller, merkezi Roma dışında, diğer eyaletlerde de kullanılmıştır⁵⁹. Seleukeia Sidera örneklerinde, stellerin kimin anısına dikildiğini belirten yazıt, göğüs kısmına kadar gösterilmiş olan büstün altında yer alır. Bu özelliğiyle Pisidia örnekleri, Suriye Bölgesi stelleriyle benzerlik göstermektedirler.

Sonuç

Yukarıda ele alınan ölü gömme geleneklerine ile ilişkili arkeolojik buluntular, Pisidia Bölgesinde farklı kültürlerin birbirleriyle etkileşim ve etkilenmelerine açıkça işaret etmektedir. Pisidia'da birbirine oldukça yakın bir bölgede Lydia ve Frig geleneğinde tümülüsler rastlanmaktadır. Delipınar tümülüslerinin Persli, İonia'lı ve Anadolu'lu özellikleri yansıttığını bir kez daha vurgulamak gerekir. Muhtemelen Persli bir yönetici tarafından kullanılmış olması gereken ve Lydia'nın Pers egemenliğine girdiği bir döneme ait bu tümülüsler Lydia geleneğindedir. Tümülüslerden birinde ele geçen mezar stelleri ise, Lydia Bölgesindeki geleneği tanıyan İonia'lı bir sanatçının veya düşüncecin ürünüdür⁶⁰. Ayrıca, Delipınar tümülüsünde ele geçtiği bilinen "kapı tipindeki" stelin Pisidia Bölgesinde uzun dönemler boyunca kullanılmış olduğu belirtilmişti. C.H.Roosevelt, kapı tipi mezar stellerinin ortaya çıkışları, sembolleşmeleri ve kullanımlarının Frig, Hellen ve Pers etkilerinin karışımı olduğunu ve Batı Anadolu'da Pers Dönemi aile mezar geleneğiyle birlikte sayıca artış gösterdiğini belirtmektedir⁶¹. Bu steller, bölgede Pisidia'lı unsurlar dışında, dışarıdan gelen kültürlerin de birbirleriyle etkileşimine bir örnek oluşturmaktadır⁶².

Yalancı kapı tipindeki steller ile köşeli osthotekler üzerindeki kapı betimleri Frig ve Lydia etkisinin uzun dönemler boyunca Pisidia'da

⁵⁸ Büst biçiminde mezar stellerine ilişkin çalışmaların listesi için bkz. Çalık 1999, s. 101.

⁵⁹ Kilikia'da ele geçen örnekler için bkz. a.g.e. Suriye, Parthia, Palmyra ve Filistin'de ele geçen örnekler de detaylı bir şekilde irdelenmiştir. Yayın listesi için bkz. a.g.e, s. 101, n. 3 ve 4.

⁶⁰ Hürmüzlü 2007.

⁶¹ Roosevelt 2006, s. 66.

⁶² Bölge'nin güney komşusu Lykia'nın kuzey bölümünde de yerel unsurların Hellen ve Frig'li öğelerle kaynaştığını, mezarlarda bu ortak özelliklerin karşılıklı olarak adapte edilmiş belirtmek gerekir, bkz. M.J.Mellink, "Local, Phrygian, and Greek Traits in Northern Lycia", Rev.Arch. 1, 1976, s. 21-34.

yaşamış olduğuna işaret etmektedir⁶³. Bunun dışında, “yalancı kapı” betimiyle birlikte aynı osthotek üzerinde görülen Pisidia kalkanı, Pisidia’lı unsurların, Anadolu, Hellen ve Roma’lı öğelerle karışarak, uzun dönemler boyunca kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Pisidia Bölgesinde ölü gömme ile ilgili dışarıdan alınan bir unsurun uzun dönemler boyunca ve farklı kültürler tarafından kullanılmaya devam etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Her bir unsurun hangi anlam yüklenerek veya asıl anlamını koruyarak mı kullanılmaya devam ettiği başka bir çalışmanın konusu olabilecek, detaylı olarak irdelenmesi gereken ilginç bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Akla gelen diğer bir soru “dışarıdan” bir etkilenme sonucunda bölgeye gelen mezar tipi veya mezar stelinin kimin tarafından kullanılmış olabileceğidir. Ölen kişinin kökenine işaret edebilecek adını da taşıyan bir yazıt olmadığı sürece, bu sorunun yanıtlanması oldukça güçtür. Bununla birlikte, söz konusu mezar tipi veya mezar stellerinin, yalnızca bölgeye dışarıdan gelen nüfus tarafından kullanıldığını söylemek doğru olmayacaktır. Muhtemelen dışarıdan alınan etkiler yerel kültürle özümşenerek kullanılmış olmalıdır. Pisidialıların da, iç içe yaşadıkları farklı kültürlerle ait bu ölü gömme geleneklerinden etkilenmiş olabilecekleri akılda tutulmalıdır⁶⁴. Pisidia’lılar, Pers egemenliği döneminden itibaren, daha geç dönemler de dahil olmak üzere, egemen güçlerin ordusunda asker olarak yer almışlardır⁶⁵. Bunun dışında, Hellenistik Dönem öncesinde kurulmuş olan kentlerde, Hellen ve daha geç dönemde ise Roma’lı kültürün izlerine güçlü bir şekilde rastlamak mümkün olmaktadır.

Son olarak, kültürlerarası ilişkiler sonucunda ölü gömme geleneklerinde karşımıza çıkan değişim veya etkilenmelerin yalnızca Pisidia Bölgesine özgü olmadığını özellikle vurgulamak gerekir. Antik Dönem’de kültürlerin çeşitli nedenlerle karşılaşmaları sonucunda (ticaret, savaş veya nüfus değişimi gibi), toplumun sanat ürünlerinde ve sosyal yaşantısındaki değişim veya etkilenmelerin kendisini ölü gömme geleneklerinde de gösterdiği izlenmektedir. Antik Dönemde birçok örnekle zenginleştirilebilecek bu durum Hellen dünyasında M.Ö. 8. yüzyılın sonundan itibaren karşımıza çıkmaktadır⁶⁶.

⁶³ Köse 2005, s. 151.

⁶⁴ V.Köse, Sagalassos köşeli osthoteklerinin formunun yerel halk tarafından ‘keşfedilip’ dönemin süsleme modasına göre kullanıldığına işaret etmektedir, bkz. a.g.e., s.151. Pisidia’da Roma Dönemi ölü gömme geleneklerine ilişkin olarak bkz. Yılmaz 2007. Ölü gömme gelenekleri ve etkilenmelere ilişkin olarak özellikle a.g.e. s. 188-189.

⁶⁵ Brandt 1992, s. 89.

⁶⁶ Hellen ölü gömme ikonografyasında Mısır’lı özellikler ve Mısır’dan etkilenmeye ilişkin tartışma için bkz. Kurtz-Boardman 1971, s. 177, 237; I.Morris, *Archaeology as Cultural History, Words and Things in Iron Age Greece*, Oxford, 2000, s. 287-305. Mısır’da, Mısır gelenekleri ile gömülmüş Yunanlılar’ın varlığı bilinmektedir. Mısır tipi lahit içerisine

ABSTRACT

Xenophon is the first writer who mentions the name of "Pisidia" (1.1.11). This region was under the control of Phrygia and then Lydia up to Persian invasion in 547/546 BC. Following this invasion Persian rule that had already existed in the rest of Anatolia were established in Pisiadia until Alexander's conquest. After the death of Alexander some bitter conflicts were happened. Pisidia becomes a part of the Galatia during Augustus rule in 25 BC. This brief interpretation of history of the region shows clearly that different cultures come across in Pisidia. This interaction increase during Alexander's conquest and after his death and continued during the Roman rule. Archaeological finds show that Pisidian elements were used together with Greek and Roman one'. "Symbolic Doors" on the rectangle shaped osthoteks and "Symbolic Door" stelae reflect the long continuation of the Phrygian and Lydian effect. This can be followed in usage of the different type of tumuli during 6th century BC (Map 2, Figure 1 and 2). The stelae from on of these tumuli are reflecting the intermixing of Ionian, Persian and Lydian influences (Figure 3).

Key Words: *Pisidia, grave, stele, burial custom, anthemion, tumulus*

Kısaltma Listesi ve Kaynakça

Brandt, H.
1992

Gesellschaft und Wirtschaft
Pamphylens und Pisidiens im
Altertum, Bonn.

gömülen bir Yunanlı'ya ilişkin bilgi için bkz. S.Grallert, "Akkulturation im ägyptischen Sepulkralwesen-Der Fall eines Griechen in Ägypten zur Zeit der 26. Dynastie", eds. U.Höckmann-D.Kreikenbom, Naukratis. Die Beziehungen zu Ostgriechenland, Ägypten und Zypern in archaischer Zeit. Akten der Table Ronde in Mainz, 25.-27. November 1999, Möhnesse, 2001, s. 183-193. İonia'da ölü gömme geleneklerinin Mısır ile ilişkiler sonucunda değişimine ilişkin olarak bkz. B.Hürmüzlü, "A New Type of Clazomenian Sarcophagus: The Alteration of the Burial Customs in Clazomenae", Sepulkral- und Totivdenkmäler östlicher Mittelmeergebiete (7. Jh. v.-1. Jh. n. Chr.) Kulturbegegnungen im Spannungsfeld von Akzeptanz und Resistenz. Akten des Internationalen Symposiums vom 01.-03. November 2001 in Mainz. Eds. R.Bol, D. Kreikenbom, Padeborn, 2004, s. 195-198. Benzer durum Anadolu'nun işgalinin ardından Persler için de geçerlidir. Pers ölü gömme gelenekleri ve Anadolu ile Hellen kültürlerinden etkilenmelerine ilişkin olarak bkz. L'vov-Basirov 2001.

- Brixhe, C. – Gibson, E.
1982 “Monuments from Pisida in the Rahmi Koç Collection”, *KADMOS* 21: 130-169.
- Çalık, A.
1999 “Local Funerary Busts from Cilicia”, *Studien zum antiken Kleinasien IV. Asia Minor Studien* 34, Bonn: 101-110.
- Delemen, İ.
1999 *Anatolian Rider-Gods. A Study on Stone Finds from the Regions of Lycia, Pisidia, Isauria, Lycaonia, Phrygia, Lydia and Caria in the Late Roman Period, Asia Minor Studien* 35, Bonn.
- Drew-Bear, T.
2005 “Phrygia ve Pisidia’da Yeni Epigrafik Yüzey Araştırmaları”, *AST* 22, cild 2: 213-218.
- Hall, A.S.
1986 “Notes and Inscriptions From Eastren Pisidia”, *AnatS* 36: 135-157.
- Horsley, G.H.R.
2000 “Homer in Pisidia: Aspects of the History of Greek Education in a remote Roman Province”, *Antichthon* 34: 46-81.
- Hürmüzlü, B.
2007 “Pisidia Bölgesinde Ele Geçen Anthemion Tipi Steller”, *Colloquium Anatolicum VI*, (baskıda).
- Karayaka, N.
2007 *Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları*, İstanbul.
- Köse, V.
2005 *Nekropolen und Grabdenkmäler von Sagalassos in Pisidien in hellenistischer und römischer Zeit. Studies in Eastern Mediterranean Archaeology* 7, Turnhout.
- Kurtz, D.-Boardman, J.
Greek Burial Customs, London.

16 *Pisidia'da "Gömü Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler*

1971

L'vov-Basirov, O.P.V.
2001

"Achaemenian Funerary Practices in Western Asia Minor", eds. T.Bakır, H.Sancisi-Weerdenburg, G.Gürtekin, P.Briant, W.Henkelman, Achaemenid Anatolia. Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma, 15-18 August 1997, Leiden: 101-107.

Mitchell, S.
1992

"Hellenismus in Pisidien", ed. E.Schwertheim, Forschungen in Pisidien. Asia Minor Studien 6, Bonn: 1-27.

Mitchell, S.
1994

"Termessos, King Amyntas, and the War with the Sandaliôtai. A New Inscription from Pisidia", D.French (ed.), Studies in the History and Topography of Lycia and Pisidia. In Memoriam A.S. Hall, Oxford: 95-112.

Mitchell, S.
1995

Anatolia. Land, Men, and Gods in Asia Minor. Volume I: The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule, Oxford.

Mitchell, S.
1996

"1994 Yılı Oinianda ve Batı Pisidia'da Yüzey Araştırmaları", AST 13, cild 2: 71-81.

Mitchell, S.
1997

"1995 Yılı Pisidia Araştırması" AST 14, cild 1: 47-62.

Mitchell, S. – Vandeput, - Aydal,
S.
1998

"1996 Yılı Pisidia Yüzey Araştırması", AST 15, cild 2: 275-294.

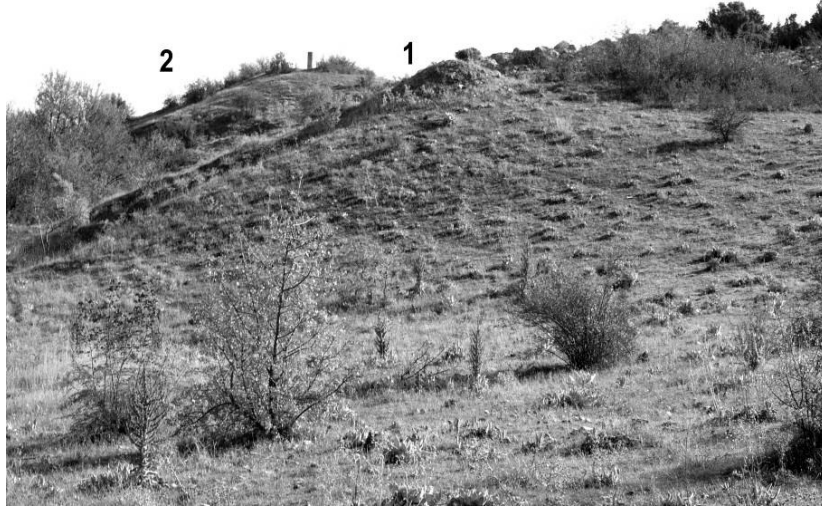
Özden, S.

Pisidia Bölgesi'nde Yunan ve Roma

- 2007 Dönemlerine Ait Kültür Varlıkları, TAY 8, İstanbul.
- Özsait, M.
1980 İlkçağ Tarihinde Pisidya, İstanbul.
- Özsait, M.
1985 Hellenistik ve Roma Devrinde Pisidya Tarihi, İstanbul.
- Özsait, M.
1990 “1987 ve 1988 Yılı Senirkent Çevresi Tarihöncesi Araştırmaları”, AST 7: 381-389.
- Özsait, M.
1992 “2002 Yılı Burdur ve Isparta Yüzey Araştırmaları”, AST 21, 2. cild: 285-294.
- Özsait, M. - N. Özsait
2007 “Delipınar Mezar Stelleri”, ed. İ.Delemen, The Achaemenid Impact on Local Populations and Cultures in Anatolia (Sixth-Fourth Centuries B.C.). Papers Presented at the International Workshop İstanbul 20-21 May 2005, İstanbul: 159-166.
- Poblome, J.
1999 Sagalassos Red Slip Ware. Typology and Chronology. Studies in Eastern Mediterranean Archaeology 2, Turnhout.
- Polat, G.
2005 “Bir Anadolu-Akhaemenid Dönemi Ölü Kültü geleneği: Tümüls Önünde Steller ve Seramoni Alanları”, Olba 11: 1-23.
- Roosevelt, C.H.
2006 “Symbolic Door Stelae and Graveside Monuments in Western Anatolia”, AJA 110: 65-91.
- Schuler, C.
1996 Ländliche Siedlungen und Gemeinden im hellenistischen und römischen Kleinasien, München.

18 *Pisidia'da "Gömü Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler*

- Strobel, K.
2001 "Phryger-Lyder-Meder. Politische, ethnische und kulturelle Größen Zentralanatoliens bei Errichtung der achaimenidsichen Herrschaft", eds. T.Bakır, H.Sancisi-Weerdenburg, G.Gürtekin, P.Briant, W.Henkelman, Achaemenid Anatolia. Proceedings of the First International Symposium on Anatolia in the Achaemenid Period, Bandırma, 15-18 August 1997, Leiden: 43-55.
- Vandeput, L. v.d.
2001 "Pisidia Survey Project : Melli 1999", AST 18, cild 1: 257-270.
- Vandeput, L. v.d.
2005 "Pisidien Survey Project: Survey-Kampagne 2003 in Pednelissos", AST 22, cild 2: 239-244.
- Waelkens, M.
1986 Die kleinasiatischen Türsetine. Typologische und epigrafische Untersuchungen mit Scheintür, Mainz am Rhein.
- Waelkens, M.
1992 "Die neuen Forschungen (1985-1989) und die Belegischen Ausgrabungen (1990-1991) in Sagalassos", ed. E.Schwertheim, Forschungen in Pisidien. Asia Minor Studien 6, Bonn: 43-60.
- Yılmaz, N.
2007 "Necropoleis and Funerary Monuments in Pisidia during the Roman Period", Adalya 10, 2007, 157-204.

Resim 1

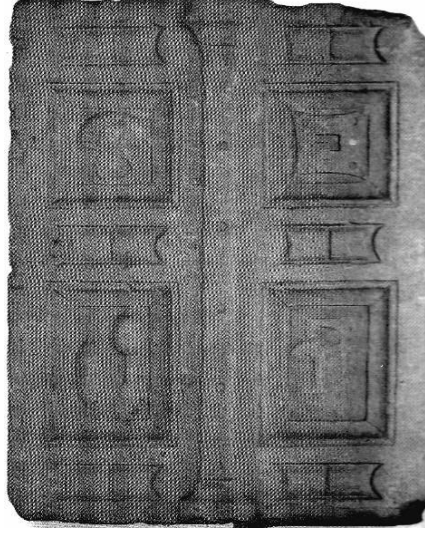
Resim 2

Resim 3

Resim 4

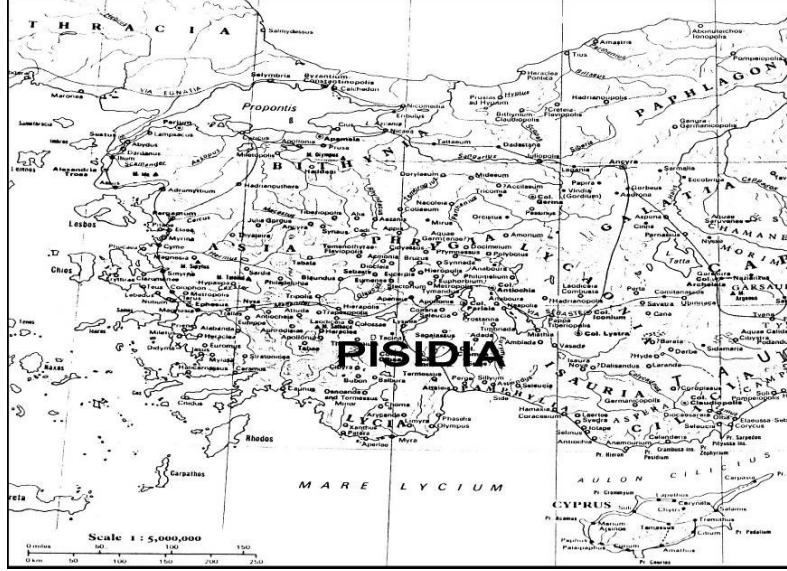

Resim 5

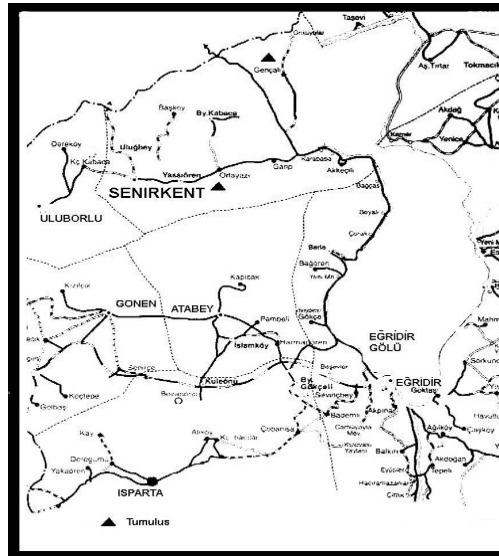

Resim 6

22 Pisidia'da "Gömi Geleneklerinin" Işığında Kültürler Arası İlişkiler

Şekil 1

Şekil 2